

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 332.1:911.373

Т. А. ЗАЯЦЬ,
*професор, доктор економічних наук,
завідділом проблем формування соціального капіталу,
Г. О. КРАЄВСЬКА,
кандидат економічних наук,
науковий співробітник відділу проблем формування соціального капіталу*

*Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України
(Київ)*

ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ

Руйнівні процеси в сільській поселенській мережі України, знелюднення поселень через відсутність продуктивних робочих місць для зайнятості за місцем проживання та демографічну кризу в умовах ускладнення суспільно-економічної ситуації у країні зумовлюють необхідність розв'язання нагальних економічних і соціальних проблем у цій сфері. Викладено авторське бачення перспективних напрямів і шляхів зміцнення економічної основи розвитку сільських поселень України.

Ключові слова: сільське розселення, поселенська мережа, суб'єкти підприємництва, аграрний сектор, перспективи розвитку.

T. A. ZAYATS',
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Department of Problems of Formation of Social Capital,
G. O. KRAEVS'KA,
Cand. of Econ. Sci.,
Sci. Researcher of the Department of Problems of Formation of Social Capital*
*M. V. Ptukha Institute of Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
(Kyiv)*

ECONOMIC FOUNDATION FOR UKRAINE'S RURAL SETTLEMENTS AND PERSPECTIVES OF ITS STRENGTHENING

The destructive processes in Ukraine's rural settlement network and the depopulation of settlements due to the absence of productive working places, the unemployment at places of residence, and the demographic crisis under conditions of a complication of the socio-economic situation in the country cause the necessity to solve the urgent economic and social problems in this sphere. Authors' vision of the promising directions and ways to strengthen the economic foundation for the development of Ukraine's rural settlements is presented.

Keywords: rural settling, settlement network, economic entities, agrarian sector, perspectives of development.

© Заяць Тетяна Анатоліївна (Zayats' Tetyana Anatoliivna), 2016; e-mail: scap@online.ua;

© Краєвська Галина Олександрівна (Kraevs'ka Galyna Oleksandrivna), 2016; e-mail: galina_krasvska@mail.ru.

Сьогодні економічна основа сільських поселень України поступово трансформується під впливом складної системи суперечливих суспільно-політичних відносин, зумовлених зміною форм власності, процесами децентралізації управління економікою та її лібералізації, а також істотним посиленням і активізацією саморегулюючих засад розселенських процесів. Історично сформована мережа сільських поселень України і, насамперед, одна з найбільш соціально уразливих частин українського суспільства – сільське населення як найменш адаптоване до соціально-економічної модернізації перебувають під значним впливом цих трансформацій і наслідків демографічної кризи, які, на жаль, здебільшого, обмежують їх розвиток і лише посилюють дезінтеграційні процеси в єдиній національній системі розселення.

Істотне ускладнення глобальних і національних умов суспільного розвитку, відсутність дійового державного механізму забезпечення ефективного функціонування сільських поселень країни зумовили активізацію пошуку науковцями нових підходів і принципів щодо зміцнення економічної основи їх розвитку за такими пріоритетними напрямками: обґрунтування необхідності розвитку економіки поселень на засадах багатофункціональності та диверсифікації (у наукових працях таких вчених, як О.Г. Булавка, Т.В. Гоголь, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік [1; 2; 3]); визначення напрямів розвитку сільських територій через пріоритети соціо-економічної переорієнтації агропромислової сфери (відповідно, О.М. Бородіна, В.М. Геєць, В.В. Юрчишин, І.В. Прокопа [4; 5, с. 16; 6; 7, с. 43]); нарощування економічного потенціалу сільських територій та поселень на основі підвищення ефективності аграрних трансформацій (Л.В. Молдаван, А.В. Ключник, В.К. Терещенко [8; 9; 10]); посилення впливу модернізації економіки, ринку праці та сфери зайнятості на ефективне вирішення соціальних проблем села та його жителів (Е.М. Лібанова [11]).

У контексті завдань системної оцінки трансформаційних змін в економічній основі розвитку сільських поселень України принципового значення набуває така постановка проблеми: чи й надалі ми намагатимемося досягти часткових поліпшень (за рахунок створення пілотних проектів розвитку сільських територіальних громад в окремих регіонах)? чи дійсно ми прагнемо реальних змін і досягнень на базі об'єднання зусиль держави, бізнесу, громадянського суспільства у напрямі трансформації сільських поселень країни в повноцінний життєвий простір для їх жителів?

Мета статті полягає у виявленні структурно-динамічних зрушень в економічній основі розвитку сільських поселень України, їх оцінці з позицій відповідності інтересам сільських жителів і суспільства в цілому, а також державного впливу на поселенську мережу з обґрунтуванням доцільних інструментів підтримки її розвитку.

В умовах загострення сучасних глобальних політичних і суспільних викликів та актуалізації завдань модернізаційного розвитку України сільське розселення повинне розглядатися, з одного боку, як важливий елемент стратегічного потенціалу держави, а з другого – як відкрита трансформаційна система з тісними внутрішньо- та міжпоселенськими зв'язками, в якій соціально-економічне становище населення і специфіка його розміщення територією країни є важливими індикаторами результативності здійснюваних модернізаційних перетворень. З огляду на те, що сільське розселення як невід'ємна складова єдиної національної систе-

ми розселення представлене різними типами поселень, які класифікують за адміністративним статусом; людністю (малі, середні, великі); локалізацією у просторовому розрізі (приміські, віддалені від міст і райцентрів, периферійні); виконуваними функціями (сільськогосподарські, рекреаційні, лісогосподарські, природоохоронні та ін.); рівнем функціональності (полі- та монофункціональні), необхідно на державному рівні визнати його пріоритетне значення для зміцнення соціально-економічного потенціалу регіонів країни за рахунок упередження і мінімізації небажаних міграційних втрат економічно активного населення, викликаних відсутністю належних умов для проживання і зайнятості, а також відновлення людності сільських поселень.

На жаль, внаслідок тривалого збереження в українських реаліях ознак системної суспільно-політичної та соціально-економічної криз у розселенні починають домінувати деструктивні процеси, зумовлені скороченням і здрібненням сільської поселенської мережі, знелюдненням окремих сільських поселень у зв'язку з природним і міграційним скороченням населення, що в поєднанні з низькою територіальною доступністю життєво важливих соціальних послуг і неадекватною оплатою сільськогосподарської праці перетворюється на іншу, не менш гостру, проблему — виживання сільського населення країни, яке опинилось у надзвичайно складних обставинах.

Тим часом необхідно зазначити, що розвиток постіндустріальних систем розселення в Україні, які побудовані на нових інформаційних і кластерних принципах організації розселенського простору та в яких зникають традиційні уявлення про поселення як місце постійного проживання і трудової діяльності людей, а також про істотні соціально-економічні відмінності між умовами проживання в містах і сільській місцевості, являє собою не тільки перспективний шлях формування середовища, необхідного для життєдіяльності, але й необмежений і не використаний державою важливий геостратегічний ресурс. Поступове розселенське освоєння занепадаючих, депресивних і периферійних територій, відновлення потенціалу сільських територій країни, досягнення схеми оптимального розосередження населення сприятимуть зміцненню національної безпеки держави в умовах глобалізаційних та інших загроз, а також дадуть можливість певною мірою уповільнити стрімке поширення форм урбанізації (насамперед, мегаполісної), небажаних для збереження життєвого потенціалу населення.

За останні роки сільська поселенська мережа України неухильно руйнувалася, постійно скорочувалася і територіально звужувалася: станом на 1 січня 2014 р., вона була представлена 28397 поселеннями (включаючи АР Крим), де проживали 14089,6 тис. осіб, що становило 31% населення країни, яке зменшилося (порівняно із 2000 р.) на 2001,6 тис. осіб на фоні процесів депопуляції, що охопили її сільські території з 1979 р. Протягом 1990–2015 рр. найбільшого скорочення поселенської мережі зазнали Київська, Полтавська, Харківська, Чернігівська та Сумська області, а найменшого — Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька. У п'яти областях України (Тернопільській, Рівненській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій) сільське населення продовжувало домінувати в його загальній структурі, на жаль, з вищими (порівняно з міським населенням) показниками захворюваності та смертності, а також нижчою тривалістю життя. Сільські поселення України нерівномірно розміщені територією країни: найвищих значень їх щільність досягає у Львівській, Тернопільській та Хмельницькій областях, а найнижчих — у Херсонській та Луганській.

Сьогодні переважна більшість сільських поселень має сільськогосподарську спеціалізацію, а отже, саме трансформаційні зміни у вітчизняному аграрному секторі економіки, на світовому аграрному ринку та в державній політиці у цій сфері визначають сучасні тенденції та перспективи розвитку економічної основи сільських поселень. Дослідження показують, що її інтенсивне звуження фактично розпочалось із середини 1990-х років внаслідок реформування земельних і майнових відносин, що не забезпечило очікуваного соціального ефекту (про це свідчать високий рівень бідності працюючого сільського населення, велике поширення неформальної зайнятості у сільській місцевості, яке не гарантує жителям сіл трудового доходу, необхідного для гідної життєдіяльності), а також під впливом загальноекономічної та фінансової криз, що в комплексі зумовило значний спад у сільському господарстві. Здійснювані структурні зрушення, зміна форм власності та широке за масштабами розукрупнення сільськогосподарських суб'єктів спричинили перерозподіл зайнятого населення на користь особистих селянських господарств і зростання їх ваги у загальному сільськогосподарському виробництві (якщо у 1990 р. їх частка у валовій продукції сільського господарства становила 30,5%, то у 2000 р. – 66, а у 2014 р. – 44,7%) (табл. 1). Загальне збільшення кількості господарюючих структур на селі дозволило перейти на ринкові засади господарювання, але на цьому фоні не відбулося зміцнення соціально-економічного потенціалу сільських поселень, їх здатності розвивати власну соціальну інфраструктуру та обмежувати зростання бідності сільських жителів.

Таблиця 1

Суб'єкти господарювання у сільському господарстві України
(за даними 1990–2014 рр.) *

Показники	Р о к и								
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість суб'єктів господарювання у сільському господарстві (тис.).....	13,2	48,8	51,4	57,9	56,5	56,1	55,9	55,6	52,5
у тому числі фермерські господарства (%)...	0,6	71,3	74,8	73,3	73,5	73,0	72,8	73,2	75,0
Кількість суб'єктів господарювання у сільському господарстві на 1 село	0,5	1,7	1,8	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9
Частка працюючих у фермерських господарствах у чисельності зайнятих у сільському господарстві (%).....	–	–	2,4	3,3	3,2	2,9	2,9	2,8	3,1
Чисельність зайнятих у сільському господарстві на 1 сільський населений пункт (особи).....	122	126	151	141	109	120	123	126	113
Продуктивність праці на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві (у постійних цінах 2010 р.) (тис. грн.).....	50,4	30,3	27,1	72,6	132,7	165,2	159,7	201,2	227,7

Закінчення таблиці

Частка особистих селянських господарств у валовій продукції сільськогосподарства.....	30,5	45,9	66,0	63,5	51,7	48,2	49,3	46,0	44,7
Темпи зростання (зниження) виробництва валової продукції сільськогосподарства (1990 р. = 100%) (всього) (%).....	100,0	65,0	53,4	63,5	68,9	82,6	78,9	89,4	88,9
у тому числі:									
сільськогосподарські підприємства.....	100,0	49,9	29,1	36,1	47,2	60,8	56,8	68,6	69,8
господарства населення	100,0	101,1	111,3	127,8	120,6	134,7	131,8	139,1	134,4

* Статистичний щорічник України за 2010 рік : стат. зб. — К. : Державний комітет статистики України, 2011. — С. 146; Сільське господарство України за 2012 рік : стат. зб. — К. : Державна служба статистики України, 2013. — С. 43, 62; Сільське господарство України за 2013 рік : стат. зб. — К. : Державна служба статистики України, 2014. — С. 166, 167; Валова продукція сільськогосподарства України за 2014 рік : стат. зб. — К. : Державна служба статистики України, 2015. — С. 6.

Протягом тривалого періоду реформування функціонально-галузевої структури сільської економіки та агропромислового комплексу країни поступово підвищувалася монопрофільність сільських поселень України, скорочувалися несільськогосподарські види діяльності та (що є найнебезпечнішим як в економічному, так і в соціальному розуміннях) істотно зростала загальна кількість поселень, позбавлених будь-яких суб'єктів підприємництва (їх кількість збільшилась із 7058 у 1996 р. до 9232 у 2014 р., або на 30,8%) (рис. 1). На жаль, за останні роки їх частка вже перевищила третину всіх сільських поселень країни.

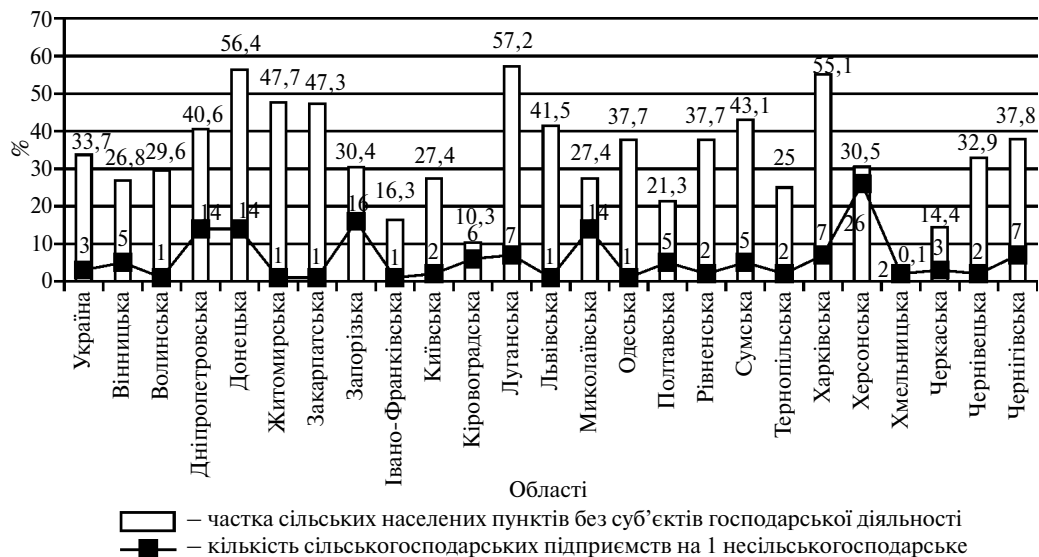

Рис. 1. Монофункціональність економічної основи сільських поселень України (за даними 2014 р.)

Така ситуація пояснюється, з одного боку, діяльністю агрохолдингів, насамперед, в областях степової та частково лісостепової зон, з їх монокультурним вироб-

ництвом, витісненням трудомістких галузей сільського господарства, що зумовило звуження сільського ринку праці та зростання міграції. З іншого боку, дається взнаки вплив процесів старіння населення і здрібнення сільської поселенської мережі, про що свідчить та обставина, що найвища частка поселень, де відсутні будь-які суб'єкти господарювання, спостерігається у промислово розвинутих областях (зокрема, у Харківській, Донецькій та Луганській), а також у демографічно кризових Сумській та Чернігівській областях. Крім того, цей процес викликаний приєднанням земельних паїв до обробітку особистими селянськими господарствами, що є найбільш характерним для поліських і прикарпатських областей.

Тим часом сьогодні селяни використовують для ведення особистого селянського господарства лише 41,4% землі, що перебуває в їхній власності. Із 4136,8 тис. особистих селянських господарств тільки 323,1 тис. (або 7,8%) мають сільськогосподарську техніку у приватній власності. У 2014 р. дохід цих домогосподарств від продажу сільськогосподарської продукції становив лише 9,2% їх загальних доходів. З огляду на це, слід особливо наголосити, що для збереження життєздатності сільських поселень, їх людського потенціалу та забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку кожного з них важливого значення набувають диверсифікація сільської економіки, зростання рівня підприємницької ініціативи на селі та, відповідно, створення нових робочих місць у несільськогосподарській сфері (комунальному господарстві, транспортній інфраструктурі, інженерних мережах, інформаційних технологіях).

Внаслідок недостатньої кількості на селі продуктивних робочих місць у несільськогосподарських видах діяльності, послаблення власне базових економічних і соціальних функцій сільських поселень, їх нездатності забезпечити місцевий економічний розвиток сьогодні значно активізувався процес формування нових міграційних потоків економічно активного сільського населення (у тому числі трудових: якщо у 2001 р. за межами сільських населених пунктів працювали 25,6% (або 1117,9 тис. осіб), то у 2014 р. – відповідно, 54,9% (або 1970,3 тис. осіб) (рис. 2). Закономірно, що у регіональному розрізі цей показник досягає максимального значення у західних областях з традиційно високою міграційною активністю жителів – зокрема, у Львівській (76,5%), Івано-Франківській (73,8%) і Закарпатській (69,1%). Така діяльність в умовах значної нестачі робочих місць в економіці цих областей певною мірою сприяє зміцненню економічної основи сільських поселень.

За останні роки суб'єкти підприємництва у сільському господарстві добилися зростання обсягів виробництва, підвищення його рентабельності, ефективності та конкурентоспроможності за рахунок переорієнтації на більш прибуткові види діяльності та підвищення продуктивності праці. На жаль, ці процеси не забезпечили стимулювання соціально-економічного розвитку сільських поселень та розширення на цій основі раніше сформованої сфери зайнятості. І хоча за 1990–2013 рр. площа сільськогосподарських угідь у власності особистих селянських господарств зросла вдвічі в результаті проведення земельної реформи, все ж через обмежені фінансові та технічні можливості продуктивного використання землі власними зусиллями значного поширення набула практика її здавання в оренду і отримання доходу як своєї ренти (як у грошовому вираженні, так і у вигляді послуг).

На рівні окремих сільських домогосподарств України спостерігаються тенденції, небезпечні з точки зору перспектив розвитку сільських поселень. Так, у

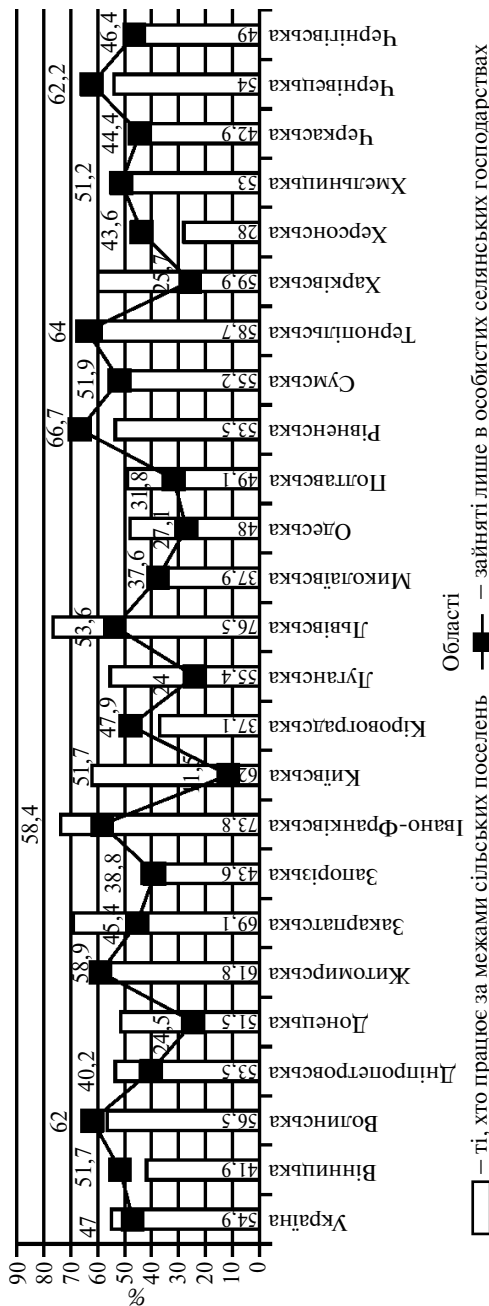

Рис. 2. Частка осіб, які працюють за межами сільських поселень і зайняті лише в особистих сільських господарствах (за даними 2014 р.)

селах України (порівняно з містами) набагато вищою є частка домогосподарств, у складі яких немає жодного працюючого (у 2013 р. їх питома вага становила 46,7%) (табл. 2). Саме вони являють собою зразок типового випадку крайньої бідності, детермінованого сьогодні не стільки специфікою перебігу суто соціально-демографічних процесів, скільки економічними обмеженнями, і зокрема – матеріальними і фінансовими (низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення господарської діяльності, відсутністю доступу до банківських позик, надзвичайно низьким рівнем трудових доходів на рівні самозабезпечення). Така ситуація формує нові загрози для сільського населення країни у зв'язку з істотним зростанням ризиків втрати основних джерел формування його трудових доходів, падінням купівельної спроможності та поширенням бідності серед селян. Це не може не позначитися негативно на сільській економіці згортанням ділової активності у відповідних сегментах ринку.

Незважаючи на загострення соціально-економічних проблем, найближчим часом державна політика у цій сфері повинна набути значної активності в напрямі забезпечення комплексного і збалансованого розвитку сільських поселень,

зміцнення їх економічної та соціальної основ за рахунок стимулювання підприємництва, і в першу чергу – у сферах економічної діяльності, пов'язаних з наданням транспортних, ремонтних, будівельних і побутових послуг (у мережі торговельних закладів, майстерень, приватних перевізників, перукарень). З огляду на високу вартість кредитних ресурсів, їх практичну недоступність для дрібних сільськогосподарських товаровиробників, а також, здебільшого, відсутність коштів та альтернативних джерел надходження доходів у домогосподарствах, зайнятих виробництвом сільськогосподарської продукції, сьогодні необхідно розробити програмні заходи щодо їх успішної трансформації в якісно інші, більш продуктивні форми господарювання.

Показники сільських і міських домогосподарств України
(за даними 2006–2013 рр.) *

Показники	Роки											
	2006		2008		2010		2011		2012		2013	
	Сільські	Міські	Сільські	Міські	Сільські	Міські	Сільські	Міські	Сільські	Міські	Сільські	Міські
Частка домогосподарств без працюючих осіб (%).....	49,0	32,0	50,0	29,0	50,3	30,0	48,0	30,0	46,0	31,0	46,7	31,0
Співвідношення чисельного складу домогосподарств і чисельності тих, хто в них працює (рази)	3,5	2,3	3,4	2,1	3,5	2,3	3,3	2,2	3,1	2,2	3,1	2,2
Частка оплати праці у структурі доходів населення (%).....	30,3	55,8	32,5	55,6	32,0	54,1	34,0	55,4	37,0	55,9	36,7	56,2

* Обстеження домогосподарств / Дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm.

У контексті цих проблем, актуальних для розвитку сільських поселень, слід зауважити, що у країнах ЄС держава серед першочергових соціально-економічних пріоритетів визначає саме підтримку сільських територій і поселень шляхом створення ферм сімейного типу і захисту інтересів національних товаровиробників. За даними Світового банку, згідно з напрямками реалізації Спільної аграрної політики країн ЄС, обсяги державної підтримки сільських територій та сільського господарства на період 2014–2020 рр. становлять близько 386,9 млрд. євро, з яких на стимулювання соціально-економічного розвитку сільських регіонів припадає 23,2%; при цьому 0,6% цих коштів призначено на підтримку найбіднішого населення *. Важливо підкреслити, що понад 70% коштів аграрного бюджету направляється на потреби фермерських господарств (зокрема, на страхування доходів, субсидії, компенсації у випадку втрати врожаю з об'єктивних причин). Значні кошти виділено на проведення ґрунтовних наукових досліджень з проблем сталого розвитку поселень і сільського господарства. Для України такий досвід корисний тим, що підтверджує безпосередній зв'язок між державною підтримкою сільських територій і сільського господарства та рівнем життя сільського населення, а отже, по суті визначає пріоритетність завдань державного стимулювання соціально-економічного розвитку цих територій на найближчу перспективу.

Перспективи розвитку сільських поселень України великою мірою визначаються реалізацією можливостей ефективного використання земельного фонду як основного засобу сільськогосподарського виробництва в інтересах усіх жителів села. Це зумовлює потребу в інвентаризації землі, унормуванні її вартості та оренд-

* ЄС: в 2014–2020 гг. – с новой, справедливой, аграрной политикой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroconf.org/content/es-v-2014-20-gg-s-novoy-spravedlivoy-agrarnoy-politikoy>.

ної плати за землю, виведенні користування земельними ділянками "з тіні", розгляді питання диференціювання податку на оренду землі за об'єктом отримання (частину – власникові землі, частину – до бюджету територіальної громади). Перші кроки в цьому напрямі мають полягати в чіткому встановленні територіальних меж кожного сільського поселення і прискоренні паспортизації сільських громад. Пріоритетного значення для соціально-економічного розвитку українських сіл набувають формування розгалуженої системи міжпоселенських зв'язків на основі належного транспортного сполучення та налагодження всіх можливих видів комунікацій. Реалізуючи базові інфраструктурні вимоги до розвитку населених пунктів та ефективного використання їх земель (наявність шляхів з твердим покриттям, реконструювання вулиць, комунікації), можна розраховувати на формування повноцінного життєвого середовища, прийняттого як для проживання, так і для ефективного господарювання (в тому числі і за рахунок територіального доступу до різних сегментів ринку збуту виробленої продукції чи надання послуг).

Тривалий час українські сільські поселення і сільська економіка розвивалися в умовах домінування державної монополії на землю; новітньою тенденцією є агрохолдингізація, яка досить неоднозначно впливає на процеси сільського розселення і фактично створює нову форму монополії на користування землею. Адже агрохолдинги поглинули велику кількість сільськогосподарських підприємств традиційного типу, які б могли підтримувати соціально-економічний розвиток українського села, або контролюють їх діяльність.

Сьогодні державну підтримку одержують, здебільшого, потужні агрохолдинги, хоча саме невеликі підприємства могли б стати ядром відродження українського села, його економіки та людського потенціалу. На жаль, сучасний активний і досить суперечливий процес агрохолдингізації не сприяє зміцненню соціально-економічної основи розвитку сільських поселень, створенню нових продуктивних робочих місць для їх жителів або поліпшенню їхньої забезпеченості соціальними послугами. У сільських поселеннях України практично відсутні або недостатньо розвинуті ті види економічної діяльності, які здатні забезпечити офіційне працевлаштування незайнятих.

Очевидно, ці не бажані для сільських поселень та їх жителів соціальні наслідки у вигляді можливого зростання відкритого і прихованого безробіття можуть бути пом'якшені на базі стимулювання розвитку сільського ринку праці – з тим, щоб кожен селянин зміг знайти прийнятну роботу за наймом у межах раціональної територіальної доступності (15–20 км). Отже, нагальні проблеми зміцнення економічної основи українських сільських поселень повинні вирішуватися за рахунок посилення соціальної відповідальності держави за наслідки здійснюваних реформ для різних верств сільського населення і створення ефективного механізму соціального функціонування цих населених пунктів.

У такому контексті доречно, на нашу думку, розглядати перспективи зміцнення економічної основи розвитку сільських поселень у тісному зв'язку з визначенням конкретних форм і напрямів майбутнього розвитку українських селянських господарств. На державному рівні визнаються необхідність їх залучення до кооперативних об'єднань і доцільність посилення системи державної підтримки. Проте самого лише такого визнання не досить – без потужної державної фінансової підтримки, програмних заходів стимулюючого спрямування на рівні окремих домогосподарств кооперативний рух не набиратиме обертів, необхідних для розвитку сільських поселень. Важливо, щоб для певної частини особистих селян-

ських господарств, які продуктивно працюють, було створено належні умови для розвитку (в тому числі довгострокове кредитування на прийнятній основі, фінансовий лізинг, доступ до розвинутої інфраструктури аграрного ринку), які б сприяли їх успішній трансформації у фермерські господарства.

З метою вирішення завдань соціально-економічного зростання цих територій Уряд схвалив Концепцію розвитку сільських територій *, а надалі і програму, спрямовану не тільки на реалізацію окремих організаційно-технічних заходів щодо підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та нарощування його обсягів (їх важливість і своєчасність сумнівів не викликають), але й на успішне здійснення широкомасштабних соціально-економічних проектів відновлення потенціалу сільських територій країни і забезпечення їх комплексного розвитку.

У цьому зв'язку перспективним напрямом консолідації зусиль, націлених на відновлення потенціалу сільських поселень України та нормалізацію життєдіяльності їх населення, вважаємо зміцнення житлової функції сільських поселень на основі як індивідуального житлового будівництва, так і створення і в містах, і в сільській місцевості потужного муніципального фонду доступного орендного соціального житла, використання якого враховувало б реальну платоспроможність більшості українських сімей та їх настанови на певний вид економічної діяльності. Це дозволило б створити вихідні умови для збереження або навіть збільшення людності тих поселень, які мають пріоритетне значення для зміцнення економіки того чи іншого регіону, а також для проживання і працевлаштування у сільській місцевості молодих висококваліфікованих фахівців після завершення навчання у ВНЗ (насамперед, медичного, педагогічного та аграрного профілів).

Як відомо, сьогодні житлова проблема є чи не головною для молодих сімей, що розпочинають трудове життя без необхідного в такому випадку стартового капіталу. Важливо, щоб для молодих людей отримання першого робочого місця збігалось у часі з можливістю реалізувати конституційне право на належні житлові умови, гідну працю та її оплату. Достатньо зауважити, що, за даними обстеження умов життя домогосподарств, в Україні лише 4,8% з них орендують житло (при цьому 0,2% проживають у відомчому житлі та 1,6% – у державному). Для порівняння зауважимо, що в європейських країнах найвищих значень частка орендарів соціального житла в містах і сільській місцевості досягає у Великобританії, Австрії, Німеччині та Нідерландах – відповідно, 20%, 21%, 22% і 31% [12, с. 69]. Власниками такого житла є, здебільшого, муніципальні органи та житлові асоціації, що не ведуть комерційної діяльності та активно співпрацюють з громадськими організаціями. Доречно на державному рівні розглянути можливість використання з цією метою сільського житлового фонду, який стоїть порожнім або використовується сезонно (на 1 січня 2014 р. частка таких будинків у сільських поселеннях країни становила, відповідно, 10,2 і 5,7%). Акцентуючи увагу на необхідності застосування цього інструменту для вирішення соціально-економічних проблем сільських поселень України, необхідно підкреслити: саме він дозволяє подолати суперечність, яка виникає внаслідок істотного розриву між низьким рівнем доходів працюючого населення та високим рівнем цін на житло на фоні загальної невизначеності перспектив формування трудових доходів великої частини українських громадян. У даному контексті слід вказати, що посилення житлової функції сільських поселень до рівня, який би забез-

* Про схвалення Концепції розвитку сільських територій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-.

печував їх привабливість для проживання містян, — один з можливих і найбільш прийнятних варіантів упередження стрімкого занепаду сільської місцевості в умовах соціально-демографічної кризи та економічної рецесії.

Таким чином, нині деструктивні зміни у сформованій мережі сільських поселень, як власне і в соціальному становищі більшості сільського населення країни, що перебуває під впливом тривалих у часі та суперечливих за результатами соціально-економічних трансформацій, лише посилюють дезінтеграційні процеси в єдиній системі розселення України та доводять необхідність активізації державної політики сталого розвитку поселень. Її стратегічні пріоритети, напрями і конкретні інструменти мають бути націлені на першочергове вирішення нагальних проблем тих сільських поселень, які фактично позбавлені власної економічної основи розвитку, а отже, розгалуженої сфери зайнятості для економічно активного населення і джерел формування його трудових доходів.

Список використаної літератури

1. *Гоголь Т.В.* Багатофункціональний розвиток сільських територій — стратегічна мета державної регіональної політики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/e-journals/...1/.../Gogol.pdf.
2. *Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г.* та ін. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. — К. : ННЦ ІАЕ, 2013. — 74 с.
3. *Лупенко Ю.О., Кропивко М.К.* Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності // *Економіка АПК*. — 2013. — № 7. — С. 5–21.
4. *Заяць Т.А., Краєвська Г.О.* Державні пріоритети розвитку сільського розселення України // *Економіка та держава*. — 2014. — № 10. — С. 15–17.
5. *Юрчишин В.В.* До проблем системної переорієнтації розвитку агросфери на засадах соціоекономіки // *Економіка АПК*. — 2013. — № 11. — С. 6–17.
6. *Прокопа І., Бородіна О.* Яка модель агросектору необхідна Україні? // *Дзеркало тижня*. — 2012. — № 18 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/yaka_model_agrosektoru_neobhidna_ukrayini-102318.html.
7. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. ; [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов та ін.] ; [за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи]. — К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2012. — 56 с.
8. *Молдаван Л.В.* Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації // *Економіка АПК*. — 2010. — № 1. — С. 13–17.
9. *Ключник А.В.* Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України : моногр. — Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2011. — 467 с.
10. *Терещенко В.К.* та ін. Соціально-економічний розвиток сільських територій: методологічно-прикладні аспекти : моногр. ; [за ред. В.К. Терещенка]. — К. ; Ніжин : ПП М.М. Лисенко, 2012. — 203 с.
11. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання : моногр. ; [за ред. Е.М. Лібанової]. — Умань : Видавць "Сочінський", 2012. — 312 с.
12. *Більовський О.А.* Будівництво доступного орендного житла як стратегічний напрям державної житлової політики України // *Стратегічні пріоритети*. — 2014. — № 2 (31). — С. 67–72.

References

1. Gogol' T.V. *Bagatofunktsional'nyi rozvytok sil's'kykh terytorii — strategichna meta derzhavnoi regional'noi polityky* [The multifunctional development of rural territories is a

strategic purpose of state's regional policy], available at: www.nbu.gov.ua/e-journals/...1/.../Gogol.pdf [in Ukrainian].

2. Lupenko Yu.O., Malik M.I., Bulavka O.G. et al. *Strategichni Napryamy Stalogo Rozvytku Sil's'kykh Terytorii na Period do 2020 Roku* [Strategic Directions of a Sustainable Development of Rural Territories Till 2020]. Kyiv, IAE, 2013 [in Ukrainian].

3. Lupenko Yu.O., Kropyvko M.K. *Agrokhodyngy v Ukraini ta posylennya sotsial'noi spryamovanosti ikh diyal'nosti* [Agroholdings in Ukraine and the enhancement of the social orientation of their activity]. *Ekonomika APK – Econ. of AIC*, 2013, No. 7, pp. 5–21 [in Ukrainian].

4. Zayats' T.A., Kraevs'ka G.O. *Derzhavni priorityety rozvytku sil's'kogo rozselennya Ukrainy* [State's priorities of the development of Ukraine's rural settling]. *Ekon. ta Derzh. – Econ. and State*, 2014, No. 10, pp. 15–17 [in Ukrainian].

5. Yurchyshyn V.V. *Do problem systemnoi pereorientatsii rozvytku agrosfery na zasadakh socioekonomiky* [To problems of the system reorientation of the agrisphere on principles of socioeconomy]. *Ekonomika APK – Econ. of AIC*, 2013, No. 11, pp. 6–17 [in Ukrainian].

6. Prokopa I., Borodina O. *Yaka model' agrosektoru neobkhidna Ukraini?* [Which model of the agrisector is necessary to Ukraine?]. *Dzerk. Tyzhnya – Week's Mirr.*, 2012, No. 18, available at: http://dt.ua/ECONOMICS/yaka_model_agrosektoru__neobhidna_ukrayini-102318.html [in Ukrainian].

7. Borodina O.M., Heyets V.M., Gutorov A.O. et al. *Ukrains'ka Model' Agrarnogo Rozvytku ta Ii Sotsioekonomichna Pereorientatsiya, za red. V.M. Geitsya, O.M. Borodinoi, I.V. Prokopy* [The Ukrainian Model of Agrarian Development and Its Socio-Economic Reorientation], edited by O.M. Borodina, V.M. Heyets, I.V. Prokopa. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2012 [in Ukrainian].

8. Moldavan L.V. *Formy gospodaryuvannya v agrarnomu sektori Ukrainy v umovakh globalizatsii* [Forms of management in agrarian sector of Ukraine under condition of the globalization]. *Ekonomika APK – Econ. of AIC*, 2010, No. 1, pp. 13–17 [in Ukrainian].

9. Klyuchnyk A.V. *Formuvannya i Rozvytok Ekonomichnogo Potentsialu Sil's'kykh Terytorii Ukrainy* [Formation and Development of the Economic Potential of Rural Territories of Ukraine]. Mykolaiv, Dyzzain ta Poligr., 2011 [in Ukrainian].

10. Tereshchenko V.K. et al. *Sotsial'no-Ekonomichni Rozvytok Sil's'kykh Terytorii: Metodologichno-Prykladni Aspekty, za red. V.K. Tereshchenka* [Socio-Economic Development of Rural Territories: Methodological Applied Aspects], edited by V.K. Tereshchenko. Kyiv, Nizhyn, Publ. House M.M. Lysenko, 2012 [in Ukrainian].

11. *Sotsial'ni Rezul'taty Derzhavnykh Program: Teoretyko-Metodologichni ta Prykladni Aspekty Otsinyuvannya, za red. E.M. Libanovoi* [Social Results of State's Programs: Methodological-Theoretic and Applied Aspects of Evaluation], edited by E.M. Libanova. Uman', Publ. House "Sochins'kyi", 2012 [in Ukrainian].

12. Bil'ovs'kyi O.A. *Budivnytstvo dostupnogo orendnogo zhytla yak strategichni napryam derzhavnoi zhytlovoi polityky Ukrainy* [The building of accessible rental dwellings as a strategic direction of the state housing policy of Ukraine]. *Strateg. Priority. – Strateg. Priorit.*, 2014, No. 2 (31), pp. 67–72.

Стаття надійшла до редакції 5 жовтня 2015 р.